

**Ольга
Кобилянська**

Людина

Харків
«Фоліо»
2025

Присвячено
високоповажаній
Наталі Кобринській

I

Das Reich der Lüge ist aufrecht, wie es noch niemals gewesen. Die Wahrheit selbst wagt sich, nur in gleißenden Fetzen ver mummt, aus ihrem Winkel hervor...¹

Пан Епамінондас Ляуфлер прожив добрі часи. Був ц.-к.² лісовим радником, мав велике поважання, великий вплив і великі доходи. А що він мав між іншим, так «побічно», ту слабу сторону, що любив одушевляти гарячими напитками, — се не мало нікого обходити. Про се не мав він нікому здавати справоздання. Хіба б собі самому. А позаяк був з собою у згоді, позаяк розумів себе, як розумів і свої лісові справи, тож і ходив (як кажуть простенькі люди) «годинник зовсім в порядку». Відтак, коли слаба сторона змоглась та стала збагачуватись більшими наслідками, коли показалось, що великі причини спрваджують і великі події... тоді й настало... та про се вже опісля...

Пан Ляуфлер був жонатий і мав чотири доньки й одного сина. Останнього любив він несказанно, ба навіть

¹ Всюди панує брехня, як ще ніколи дотепер. А правда відважується виповзати зі свого кутка не інакше, як закутана в привабливо-яскраві ганчірки... (нім.).

² Ц.-к. — цісарсько-королівський.

обожав. «Се буде гординя мого життя, світило цілої родини, се чоловік будучини!» — мовляв він часто до своєї жінки й добрих знакомих. Добра жінчина, котра так само обожала одинака, вірила сміливому віщуванню свого мужа. Вона бачила сама не раз у своїх мріях сина лісовим радником, бачила, як він їздив у елегантній колясці, гордими кіньми, біля нього багата жінка, його здоровлять низенько малі й великі, старі й молоді; бачила його також поважним лікарем-радником у товаристві високих осіб, що з ним дружньо балакають.

Часами зміняв муж будучини свій завід¹ й вибирав становище надвірного радника. Супроти того не можна було вже нічого закинути. А як се звучало шумно! «Високоповажаний пан Герман-Євген-Сидор Ляуфлер, ц.-к. надвірний радник!» Надвірний радник! Ні, надвірним радником буде, мусить бути. Се якраз мудріше, ніж лікарським радником або лісовим радником! Ну, щодо останнього, то воно припало їй лише так en passant² на думку, бо її муж займав випадком те становище. Однак усякий, хто мав лише цятинку дару думати, мусив признати, що лісовий радник не те, що надвірний радник! А коли є вже хто раз надвірним радником, тоді й до міністра судівництва недалеко. Ой Боженьку, що то не коїться все в чуднім бігу часу!

Вона не була одна з тих, котрі вірують в чуда, в протекцію або що таке. Борони Боже, так низько вона ще не упала, тож саме й не думав так ніхто в домі її та її мужа. Вона хотіла речі лише так брати, як вони самі со-

¹ Завід — професія, фах.

² Між іншим (фр.).

бою представлялись. Наприклад, хто був от хоть би там і Гамбетта (котрого вона бачила оногди в паноптикум¹), нім став славним на цілу Францію? Яким був Колумб, нім відкрив Америку? Певно, не таким славним, яким уже став опісля. Був і ще такий один, що сягав немов під небеса. Ах, що то їй все так із пам'яті вибилось, і вона собі ні імені, ні року не могла пригадати! Головне, однак, в тій події було те, що хтось там в молодих літах був пастухом, а на старість став митрополитом.

Однак — куди ж вона загналась? Аж сміх бере. Герман-Євген-Сидор не був ані бідним хлопцем, що вичісував вовну у свого батька (як се робив той бідняка, той Колумб), а вже найменше пастухом. Він був сином ц.-к. лісового радника й міг легше, ніж кожний інший, дістатись на таку висоту. Інших перепон не могла доля поставити. Що ж до тих пари шкільних років, про котрі люди стільки заводять, то вона ними мало журилася. А коли є вже хто раз в університеті, то літа минають, неначеб їх і не було.

Герман-Євген-Сидор не показував на тепер особливої охоти до науки, але (того б вона й рада бачити, хто б науку любив) чи ж можна було йому, тому живому хлопцеві, робити з сього закид? Він же не належав до тих бездушних натур, котрі уміють годинами нерухомо на твердих шкільних лавках пересиджувати; а противно, був один із тих величаво уложених характерів, котрі вимагають іншого проводу та поведення, як, приміром, звичайні сини урядників або — надто —

¹ В паноптикумі (лат.).

мужиків! Однак висушені тверезі професори (вона їх ненавиділа), котрі з пожовклими щоками, наче мумії, проходжувалися й молодості, мабуть, зовсім не розуміли, вони не могли його зрозуміти! Немилий наслідок сього був такий, що збилися з правого шляху, що взяли «п'як»¹ на нього, прозивали його сильну волю «упрямістю та злосливістю», а його смілі, свободні бесіди й дотепні діла називали вони попросту трійлом для цілого класу, ще й переслідували його, в повнім значенні слова, на смерть...

Під час, коли син невинно розвивався, підростали й доньки. Природа обдарувала їх під кожним взглядом щедро; крім того, посилала їх пані радникова на науку французької мови й музики; батько займав гарне становище, тож по балах, домашніх забавах та інших вечірках рвалися за ними молоді люди... І так, усміхалась пані радниковій будучина ясна та чиста, наче та днина весняна, і вона називала її в своїм серці своєю «другою будучністю».

І газдівство розуміли вони неабияк! Розуміли його так, як його в нинішніх часах не розуміє перша-ліпша жінка! Про се дбала пані радникова ще заздалегідь. Вона не належала до тих жінок, котрі супокійним оком глядять на доньок, наколи ті беруть книжку до рук і в будню днину та читанням безбожних любовних дурниць або й інших пустих діл крадуть час Богові. Правда, зовсім без гріха в тім взгляді не були і її дві середущі доньки (найстарша перебувала в одній кривнячки, а наймолодша

¹ Взяти «п'як» — завзяття, присікатися.

була ще незріла до того трійла), Олена й Ірина. Через се вона мала не раз і гіркі хвили.

Особливо Олена спричинювалася головно до сього. Повинишпорювала бог зна звідки тоті варіяцтва¹ на день божий та й проглитала їх у цілім значенні того слова! А як розуміла про се опісля розказувати! Юрбою окружали її мужчины, і то ще молоді, а вона говорила, розбирала й перечилась, що тільки — Боже, змилуйся! Бесіди пекучі, немов залізо, небезпечні слова, як: соціалізм, натуралізм, дарвінізм, питання жіноче, питання робітницьке — бриніли, мов бджоли, біля чесних ух пані радникової й лякали, наче страшила, в білій днині її набожну душу, денервували її та спроваджували безсонні ночі...

Мало що розуміла вона з того; відчувала, однак (справдешне чисте серце материнське завсіди на правій дорозі), що дуже лихий і небезпечний демон заволодів душею доньки, котру пані радникова так обережно стерегла, та й уніс її в країну смішливості й безумства! Наче іскри огняні, сипалися слова з уст дівочих і падали важкими ударами на бідну жінчину. Ах, що вона сього дожити мусила, що її донька розвивала нежіночі, хоробливі, безбожні погляди та говорила про якусь рівноправність між *мужчиною і жінкою!* В таких хвилях була би вона найрадніше з сорому та лютості в землю запалась. Її донька! Донька ц.-к. лісового радника висказувала думку, щоби жінкам було вільно ходити в університети, там нарівні з мужчиною набувати освіти; в житті самій удержуватися, не ждати лише подружжя, котре сталося

¹ Варіяцтва — божевілля.

простим прибіжищем проти голоду й холоду! Се якраз виглядало, начеб її нічого не учили й вона мусила по-боюватися о свою будучину! Матінко Божа, вона, така прегарна, поважна, потребувала щось подібне ще й явно голосити!..

Се все вона таки на свої вуха чула. Що, однак, при інших нагодах і публічно говорила, доносили їй добрі, поважні товаришки і знакомі:

— Наколи ви їй ті дурниці не виб'єте з голови, то будете наслідків гірко жалувати; вона ще молода, буйна!

— Дівчина губить легкодушно свою будучину й відстрашує від себе і від других сестер женихів!

— Де, ради Бога, нассалась вона того трійла? — питала знов інша з товаришок.

— Чи завважали ви ту двозначну усмішку в молодого К., коли вона останнім разом розводилась про жінок-лікарок, доводячи, що вони були б правдивим добродійством для суспільності? А молодий К., се ж прецінь всім звісно, перша партія в місті!

— Хто ж буде дома їсти варити, наколи жінка стане до уряду ходити? Хто буде порядкувати, прати, шити? Невже ж мужчина? Ха-ха-ха! Чи ж се не чиста дурниця — розводити такі теорії? Я поважаю й шаную вас високо, ласкава пані радникова, однак ви супроти того дівчати не заховуєте достаточного материнського авторитету. Най би моя дитина виступила з такими нісенітницями, я її вже скоро привела б до розуму! Або чи ви чули, що про неї пані С. говорила? А вона прецінь теж щось знає!

— Що, ради Бога, що казала пані С.?

— Казала: ціле її поведення — то лише вища тактика кокетерії; я жінщина і доволі знаю тайні ходи жіночої думки.

На такі слова правди не знала пані радникова нічого відповісти. Сиділа, начеб здеревіла, по таких бесідах.

— Що ж мені діяти, дорога пані докторова? — питала вона стиха.

— Що? Попросту книжки забрати й читання хоробливих авторів раз назавсіди заборонити!

— Сього я не можу вчинити Олені, не можу! Щодо заборони, то забороняю, і як ще, але книжки забирати... того я справді не можу, пані докторова!!

Тут виринула перед її душею висока стать молодшої дівчини з сніжно-білим обличчям та супокійними, лагідними очима...

— І що ж вона таке, що ви супроти неї такі безсильні?

— Що? «Мамо, — каже, — дозволь, нехай я тебе поважаю та не причислюю до тих, котрі навмисне не хочуть зняти полуду з очей, що, боячись правди, немов світла сонячного, затоптують своєвільно людські права...»

Такі і тим подібні хвилі переживала пані радникова. На жаль, ся дівчина уміла все її супокійну душу виводити з рівноваги, як-небудь вона за кожний раз по таких бесідах (з боєм і лютістю заразом) висказувала їй свої думки. Се ніколи не помагало. Наче тіль, підіймалася за старшою сестрою й Ірина, і, терпелива та лагідна, якою завсіди була, вміла в таких хвилях, немов правник, заговорювати й заспокоювати пані радникову, й гаряче боронити поступки й погляди сестри. Десь-колись прилучувався до них і один молодий чоловік, медик, Стефан Лієвич.

ЗМІСТ

ЛЮДИНА	3
I	5
II	41
ЗА СИТУАЦІЯМИ	91
Частина перша	93
Частина друга	154
Частина третя	225